

Savaş Edebiyatı

War Literature

Harun Duman¹

ÖZET

Tarih denilince akla ilk gelen olaylardan biri savaşlardır. İnsanlığın tarihi bir noktada savaşların tarihidir. Var olma mücadelesi veren toplumlar savaşmak zorunda kalırlar. Bu açıdan savaşlar toplumların kaderini belirler. Tarihte yaşayan ve güçlü medeniyet kuran uluslar, kaybettikleri savaşların sonunda yok olurlar. Bu nedenle insanoğlu var olduğu sürece, savaşlar da var olacaktır. Savaşlar yalnızca meydanlarda, kalelerde, cephelelerde veya siperlerde yapılan askeri çatışmalar değildir. Cephe gerisi diye adlandırılan yerler de savaşın bir parçası olur ve bu süreçten etkilenirler. Savaşan insanların başarısı veya başarısızlıkları uluslarının kaderini belirler. Savaş edebiyatı; savaş sırasında veya sonrasında, savaş anlatılacak şekilde yazılmış edebi eserlerin tümünü kapsar. Savaşların tarihine ve edebiyatına ait ürünler bütün dünyada, özellikle de Avrupa'da, kendine özgü müze ve kütüphane oluşturacak boyuttadır. Tarih boyunca sayısız savaş yaşayan ve "ordu millet" olarak tanınan Türklerde savaş edebiyatı oluşum destan devrinden başlayıp günümüze kadar sürer. Kazanılan zaferlerin veya kaybedilen savaşların edebiyat ve sanata yansımalarıyla, bir Türk savaş edebiyatının oluşur. Bu makalede Türk savaş edebiyatının üzerine ileri sürülen görüşler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, edebiyat, destanlar, kahramanlık, askerlik

ABSTRACT

Battles are some of the most important events in the history of humankind. To some extent, human history is the history of wars. Communities have to fight for survival. Therefore, wars determine their existence. Even the most powerful civilizations disappeared after they lost battles. Wars will prevail as long as human beings exist. Wars are not only military clashes fought at battlefields, battlefronts, or fortresses. Places behind the front lines are also affected by wars. The success or failure of warriors determines the destiny of nations at war. War literature includes literary works that convey the story of battles, accounting for events both before and after the war, as well as the actual process of it. The history and literary works about wars are extensive all over the world and especially in Europe, where there are museums and libraries dedicated to this purpose. The production of war literature by Turks, who fought countless battles and are known as an army nation, started with the age of epic stories that continues to this age. Turkish war literature has emerged with reflections of the victories and losses in wars in arts and literature. In this paper, ideas about Turkish war literature are reviewed.

Keywords: War, battle, literature, epic stories, military, heroism

¹Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Harun Duman,
Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: hadu@marmara.edu.tr

Geliş tarihi / Date of receipt: 30.03.2018

Kabul tarihi/Date of acceptance: 07.05.2018

Atıf/Citation:

Duman, Harun. "Savaş Edebiyatı." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 1, 2018, s. 99-110.
<https://doi.org/10.26650/TUDED425604>

EXTENDED ABSTRACT

War is the collision of two or more states after diplomatic relations are cut off and special methods and tools are used through their armies. Wars often occur with the intention of using force that the two enemies cannot obtain in another way. For example, the Cold War period in military definition is society's exposure to financial and emotional effects. These impacts are recorded in the works of art that were created during and after the war years. Literature includes all cultural artifacts based on a nation's language, whether it has been transcribed or not. In a narrow sense, they are language artifacts written in an artistic manner of form and content and have certain rules. It is possible to evaluate previously written articles about "War Literature" which emerged by combining two concepts with different meanings in two groups. On one hand, according to writers in the first group, there is war literature and it is really important. On the other hand, those in the other group, who mostly take into consideration 20th century wars, argue that wars based on economic interests do not influence art and literature. However, art and thought actually make progress in times of peace. Extreme sentimentality, which had been substituted for logic in years of war, accelerates the shift of artwork toward conservatism, so peace is a great blessing compared to war. During war years, the human psyche was full of romantic, epic, and divine heroism. Yet the intellectuals were not sufficiently aware of the psychology of soldiers until the World War I. However, this psychology appeared in literary works of that period and was kept alive in romantic scenes. A common view in the articles is that the wars that were considered romantic in ancient times have influenced literature. The most important aspect of the wars during these times was the quality of individual courage and physical superiority. Men gaining a place in society depends on the heroism they show in wars, and that heroism has been superhumanly embroidered in the epics of the age's literary artifacts. Indeed, it is for this reason that these epics, which include epic characters, have been told many times for the name of a hero. The same situation continued in the Middle Ages by taking on a religious character. These wars, which were shaped in the imagination of both the artist and the people exposed to the pains of war, found a new life in literary works, especially in literary works containing an aesthetic purpose and were written directly to create war literature. This literature, which is clearly seen in poetry, novels, stories, and dramas, finds popularity in times of war. With the development of the press in the last century, public interest in wars has increased and the community has had the opportunity to follow circumstances in terms of the politics, military, history, as well as the literature.

From the moment they appeared in the scene of history, Turks living inside wars have a rooted war literature. However, these literary sources have not been studied extensively and brought to light. In this work, Turkish war literature was examined from a comprehensive perspective and studied with sources, periods, texts, poets, and writers, and the importance of these works has been revealed in terms of national spirit and unity.

“Destanları doğuranlar harpler değil, harpleri doğuran destanlardır.”

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

GİRİŞ

“SAVAŞ” ve **“EDEBİYAT”** bu iki kavram ayrı ayrı değerlendirildiğinde, aralarında bir münasebet olmadığı söylenebilir. Fakat bunların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan **“Savaş Edebiyatı”** kavramı, zihinlerde bazı çağrışımlara yol açar. Burada önce bu kavram üzerinde durulup onun oluşturduğu çağrışım alanı incelenenektir. Ancak, böyle bir incelemeye geçmeden evvel, savaş ve edebiyat kavramlarına açıklık getirmek yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi savaş, iki veya daha çok devletin, aralarındaki diplomatik ilişkileri kesip orduları vasıtasıyla, özel yöntem ve vasıtalar kullanarak çarpışmasıdır. Savaşlar daha çok iki hasım kuvvetin, başka bir yolla elde edemedikleri hakları kuvvet kullanarak alma isteğinden doğar. Kavramın askerî tanımı içinde bulunan soğuk savaş döneminden itibaren toplum, hadisenin maddi ve manevi tesirlerine maruz kalır. Bu tesirlerin savaş yıllarında olduğu kadar, sonraki yıllarda da meydana gelen sanat eserlerine yansıdığı görülür (Clausewitz 1987).

Geniş anlamda edebiyat, bir milletin yazıya geçsin veya geçmesin, dile dayanan bütün kültür ürünlerini içine alır. Dar manada ise şekil ve muhteva yönünden sanatkârane bir tarzda yazılmış; kendi içinde belirli kurallara sahip olan dil ürünleridir. (Tarlın 1965: 12-18; Bilgegil 1980; Weliek 1983: 123 vd.) Birbirinden farklı anlamlara sahip bu iki kavramın birleşmesiyle ortaya çıkan **“Savaş Edebiyatı”** hakkında daha önce yazılmış makaleleri, iki grupta değerlendirmek mümkündür. İlk gruba giren yazarlara göre bir savaş edebiyatı vardır ve son derece önemlidir. Buna mukabil diğer grupta olanlar daha çok 20. yy. savaşlarını göz önüne alarak, ekonomik çıkarlara dayalı savaşların sanata ve edebiyata tesir edemeyeceğini savunur.

Sadri Ertem’in makalesinde, savaş dönemlerinin de kendine göre sanat eserlerinin bulunduğu belirtilmektedir (Ertem 1939: 25). Ancak, sanat ve fikir asıl gelişmesini barış dönemlerinde gerçekleştirir. Savaş yıllarında mantığın yerini alan aşırı hislilik, sanat eserlerinin taasına doğru kaymalarını hızlandırır. Onun için, savaşa nazaran barış büyük bir nimettir. Savaş yıllarında insan ruhu romantik, destanî ve ilahî kahramanlıklarla doludur. Fakat yine de aydınlar, I. Dünya Savaşı’na kadar siperdeki neferin psikolojisinden yeterince haberdar olamamışlardır. Oysa bu psikoloji o dönemin edebî eserlerinde yer almış ve bazı romantik sahnelerde yansatılmıştır.

Konuyu benzer bir yaklaşımla açıklamaya çalışan Prof. Auerbach’a göre iki türlü savaş edebiyatı vardır (Auerbach 1941: 220-221).

I. Savaş sırasında oluşan edebiyat: Harplerin cereyan ettiği dönemlerde, onunla birlikte meydana gelen edebiyattır. Daha çok lirik nev’inden kısa parçalar, bu edebiyatı

vücuda getirir. Zafer duaları, askerî kahramanlığa teşvik eden şarkılar, düşmanı tahkir eden ve onu alaya alan hicivler, başarıyı öven türküler, ilahlara sunulan şükür türkülerini hep bu edebiyat içinde yer alır. Tarihte bunlara dair çok sayıda örnek görmek mümkündür.

II. Savaş sonrası oluşan edebiyat: Bu edebiyatın ikinci şekli ise, sanat bakımından daha ehemmiyetli olan millî şaheserlerdir. Bunlar her millette millî edebiyatın esasını teşkil eder. Çoğunlukla uzun olan bu eserler, lirik değil epiktir. Şair veya yazarlar, devirlerinde olan bir savaştan bahsetmez, geçmiş zamana ait herhangi bir savaşı ele alırlar. Atalarının kahramanlıklarını dile getirirler. Auerbach, bu konudaki konferansının sonunda Alman ve Fransızların savaş edebiyatlarının üzerinde durarak Avrupa'da uzun süren barış dönemlerinin, bu edebiyatı önemsiz kıldığını belirtir.

“İngiliz Edebiyatı ve Harp”, konulu bir konferansta ise Halide Edip [Adivar] savaşı, insan hayatının en hâkim ve en şümüllü bir realitesi olarak görür. İngiliz milletin savaşçılık karakterini övdükten sonra, İngilizlerin tarihte yaptıkları dört harbi, edebiyata tesiri yönüyle inceler. Yazara göre, İngilizlerin, savaş döneminde gösterdikleri vatanseverlik ruhunun yüceliği “harp şarkılarında değil, edebiyata hasretmiş olan ruhlarında ve dimağlarında” aranmalıdır (Adivar 1941: 232-243). Yine aynı yazar, İngiliz edebiyatı üzerine yaptığı başka bir araştırmada, ilk dönem destanlarında savaşın yeri ve önemine temas ederken, eski İngiliz şiirinin en büyük abidesi sayılan ve 3183 mısradan ibaret olan epik destan “Beowulf” a dikkati çeker. Çünkü o devirde İngilizler sürekli bir dövüşme ve savaş içindedirler. Bu ilk destanların orijinalitesi muhayyel oluşlarından ziyade eski İngiliz’in kendi kendini doğru ifade etmeye çalışmasından ileri gelmektedir (Adivar 1940: 26).

II. Dünya Savaşı’nın başlarında konuyla ilgili bir makale yazmış olan Halit Fahri Ozansoy, savaşların büyük heyecan kaynağı olmasından bahseder. Yazara göre edebiyat kitaplarında “Harp sonrası edebiyatı” diye geçen dönem, aslında 1914-1920 yılları arasında cephede dövuşen askerlerin yazdıkları eserlerden ibarettir. Zamanla önemini kaybeden bu edebiyat, II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla yeniden değer kazanır. Bunlar arasında dünya kültür ve sanat alanında isminden söz ettiren bilhassa iki roman büyük takdirle karşılaşır. Bunlar, Fransız Roland Dorgeles’in *Tahta Salipler’i* ve Alman Remarque’ın *Garp Cephesinde Sükûn Var* adlı romanıdır. Bu romanlar birbiriyle mukayese edildiğinde, iki millet arasındaki duyuş ve düşünüş farkları ile tasvirlerin farklılıkları kendini açıkça belli eder. Dorgeles’in eseri harbin ıstıraplarını, siperdeki dehşeti, ince bir şiir üslûbuyla yumuşatarak verir. Remarque’ın eseri ise, bilakis savaşı bütün acı gerçekliğiyle gösterir. Sonuçta her iki eser de insanları savaş aleyhtarı bir düşünceye sevk ederek, barışın ve sükûnun değerini göstermeye çalışır.

Murat Belge kaleme aldığı bir makalesinde edebiyatın, savaş aleyhtarı bilincin gelişmesindeki rolü üzerinde durur. Avrupa’daki savaş edebiyatını kısa fakat önemli noktalardan değerlendiren yazar, konuyu Antik Çağ’dan itibaren ele alır. Savaş eski destanlarda dünyanın olağan bir durumu sayılır. Homeros’un kahramanları, Germen

mitolojisinin Sigurd'ları ve Hildebrand'ları aslı değerlerini savaşlarda kazanırlar. Bunlar savaşı ve savaşmayı kader olarak kabullenip gereğini yerine getiren kahramanlardır.

Antik Çağ'dan sonra da toplumlar savaşmaya devam ederler. Ancak, Orta Çağ'ın şövalye ve haçlı seferlerini işleyen hikâyelerde, ilkel ve yapma epiklerin yüceliği yoktur. Savaş kavramı, Fransız İhtilâli'nden sonra, millî çıkarlara, sınıf çıkarlarının da eklenmesiyle yeni boyutlar kazanır. Makalenin bu kısmında, Fransız İhtilâli'nden sonra gelişen savaş edebiyatı hakkında bilgi verilmektedir.

Yazar daha sonra, Avrupa edebiyatlarında savaş konulu romanlara temas ederek Fransızlardan Erckmann ve Chatrian'ın *Waterloo*'sunu bir belgesel olarak değerlendirir. Zola'nın *Rougon-Macquart* dizisinin on dokuzuncu kitabı *La Debacle* (Çöküş)'da, 1870 Fransa-Prusya Savaşı anlatılırken Fransa'nın o günü ve geleceği konusunda hükümler verilir. Romanda savaş bir milletin kaderinin göstergesi ve zaman dönemeci olarak ele alınır. Aynı yaklaşım, savaş edebiyatında gittikçe genişleyen bir çizgiyi temsil eder. Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı bu çizginin en olgun örnekleri arasındadır. Tolstoy, Napoleon'un Rusya seferini bir eksen gibi alarak geçen zamanın romanını yazar.

Amerikalıların ilk önemli savaş romanlarından biri olan Stephen Crane'in *Red Bagde of Courage* (Yiğitliğin Kızıl Nişanı), öncü ve tesirli bir savaş romanıdır. Bu romanın öncü olma özelliği savaşı, ferdî ahlâkın üstünlüğünün sınındığı büyük bir deneme olarak görmesinden ileri gelir. Aynı anlayış daha sonraları Hemingway gibi usta bir romancı elinde yeniden biçimlenir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Amerikan edebiyatında Hemingway, *Silahlara Veda*, *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* gibi romanlarıyla okuyucuyu savaşın dehşetinden uzak tutmaya çalışır. Ancak savaşa karşı bütün hümanist tepkiler, yirmi yıl sonra çok daha vahşi bir dünya savaşının ortaya çıkışını engelleyemez. Birinci savaşın yarım kalan sonuçlarını ikincisi hazırlar ve atom bombasının patlamasıyla son bulur (Belge 1980: 2).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu sarsıcı olayı Sartre Fransa'da, Böll ve Grass Almanya'da, Mailer Amerika'da çeşitli yönleriyle işlerler. En yoğun savaş edebiyatı ise Sovyetler Birliği'nde görülür. İkinci Dünya Savaşı'nın ülke için taşıdığı önem yanında, sosyalist bakış açısıyla savaş teması üzerinde daha fazla durulur. Ehrenburg'dan, Aytmatov'a kadar hemen bütün Sovyet yazarlar eserlerinde bu konuya yer verirler. Bunların dışında sayıca bir hayli fazla olan "bayağılaşmış savaş edebiyatı" ürünleri de göze çarpar. Özellikle piyasa filmleriyle aynı paralelde ilerleyen bu edebiyat, savaş gibi bir konunun çarpıcılığını sömürerek gelişir. Bu da göstermektedir ki tarih boyunca değişen savaş şartları gibi, insanın savaş bakış açısı da değişmiştir. Bu değişimin ortaya çıkmasında ve insanlığın savaş aleyhtarı bir şuura ulaşmasında, savaş edebiyatının büyük rolü olmuştur.

Bütün bu eserler ve yönelişler gösteriyor ki savaşların etrafında oluşmuş bir "Savaş Edebiyatı" vardır. Ancak, önceden de belirtildiği gibi, özellikle 20. yy. savaşlarını esas alarak,

bu konuda aynı görüşü paylaşmayanlar da mevcuttur. Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], 1919 yılında yazdığı bir makalede, edebiyatın, bir savaş nispeti olamayacağı kanaatindedir. Ona göre; “şair ve sanat perisi, (...) sulh ve sükûnetin kızıdır, bu sebepten harbin cehennemi içinde yaşayamaz.” Her ne kadar rûbabın bir kahraman teli varsa da, o telden ses çıkarmak için, yine bir kahramana ihtiyaç duyulur. “Destanları doğuranlar harpler değil, harpleri doğuran destanlardır.” diyerek makalesini sürdüren yazara göre savaşlar karşısında şairlerin hissiz bir put gibi kalmalarının sebebi, asrın yönelişleri ile ilgilidir. 20. yy. savaşları, ancak tacirlerin işine yarar. Tamamen iktisadî temellere dayanan bu harplerin, gerçek savaşla bir ilgisi yoktur. Gerçek savaşların kalbi ve vicdanî bir yanı vardır ki, Homeros ve Virgil gibi şairler, eserlerinde bu türden savaşları işlemişlerdir.

Yakup Kadri, makalesine “Harp sonrası edebiyat nasıl olacaktır?” sorusuna cevap arayarak devam eder. Bazılarına göre bu edebiyat, “marazî” ve “sırrî” bir hüviyete sahip olacaktır. Bazıları ise, edebiyatın daha çok içtimai mücadeleye katılacak kadınlar yüzünden “tembellik” ve “iç sıkıntısı”na sürükleneceği fikrindedir. Ona göre gelecekteki edebiyat sesli, fakat estetik güzellikten yoksun bir yapıda olacaktır (Karaosmanoğlu 1919: 15). Yakup Kadri gibi, 20. yy. savaşlarının edebiyata fazla tesirli olamayacağını savunanlardan biri de Jean Larnac’dır. Ona göre, ihtilâller ve savaşlar, tarihin akışını kesen ve yeni devirler açan büyük hadiselerdir. Yalnızca yazarların hayatlarını etkilemekle kalmayan bu tür hadiseler, büyük fikir akımlarının ve sanat dallarının da ortaya çıkmasına yol açar. Bütün medeniyetlerin başlangıcında bir büyü ve din edebiyatı vardır. Bunların hemen ardından veya bunlarla birlikte bir kahramanlık edebiyatı da doğmuştur. İhtilâller veya savaşlardan sonra değişen okuyucu zevkleri, bu konuları işleyen sanat ürünlerine doğru yönelmiştir (Larnac 1963: 21-25).

Marksist açıdan meseleyi değerlendirmeye devam eden Larnac, I. Dünya Savaşı’nın doğurduğu Fransız edebiyatından örnekler verir. 1914-1920 yılları arasında “Edebiyatçılar cumhuriyeti” ve “Romancılar ülkesi” olan Fransa’da dört akademi üyesi romancı hüküm sürmektedir: Anatole France, Pierre Loti, Paul Bourget, Maurice Barres. Felsefede Bergson, tiyatrodan Edmond Rostand, şairler arasında Paul Fort vardır. Savaşın patlak vermesiyle birlikte, cepheye koşan bu şair ve yazarların anlattıkları, savaş boyunca izlenmiştir. Fakat savaş bitip de tezkerelerini alarak eve dönenler, boğaz tokluğuna iş aramak zorunda kalınca, bu yazar ve şairlerin birer dahi olmadıklarını kısa zamanda anlamışlardır.

Türk savaş edebiyatından söz edebilir miyiz?

Buraya kadar ana fikirleri belirtilen makalelerdeki ortak görüş şudur: Eski çağlarda romantik bir mahiyet arz eden savaşlar edebiyata tesir etmiştir. Bu zamanlarda cereyan eden savaşların en önemli yönü, ferdî cesaret ve fizik üstünlüğü belirleyecek bir nitelikte olmasıdır. Ferdin toplumda söz ve mevki sahibi olması, savaşlarda göstereceği kahramanlığa bağlıdır. Bu kahramanlık, o çağların edebî ürünleri olan destanlarda, insanüstü bir şekilde ele alınmış ve işlenmiştir. Nitekim epik karakteri haiz olan bu destanların çok defa bir kahraman adına söylenmiş olması da bundan ileri gelmektedir.

Aynı anlayışın Orta Çağ'da dinî karaktere bürünerek devam ettiği görülmektedir. Gerek sanatkârın, gerekse savaş acılarına maruz kalan halkın muhayyilesinde şekillenen bu savaşlar, edebî eserlerde yeni bir hayat bulur. Özellikle estetik gaye güdülerken yazılan edebî eserler içinde, konusunu savaştan alanlar, doğrudan doğruya savaş edebiyatını vücuda getirirler. Şiir, roman, hikâye ve tiyatrolarda tesiri açıkça görülen bu edebiyat savaş dönemlerinde revaç bulur. Son yüzyılda basın hayatının gelişmesiyle birlikte savaşa karşı duyulan ilgi artar ve kamuoyunun hadiseyi siyasi, askerî ve tarihî açıdan olduğu gibi edebî açıdan da takip etme imkânı doğar.

Şüphesiz ki savaş edebiyatının temel kaynakları savaşları konu alan edebî eserlerdir. Tarih içinde gelişen edebî eserler bu açıdan incelendiğinde Türk savaş edebiyatının gerçek boyutlarını tespit etmek mümkün olacaktır. Ancak, hemen belirtelim ki, konu hakkında daha önce yazılmış birkaç makale vardır. Önce onların bir değerlendirmesini yapmak, sonra da konuyu kronolojik gelişimi içinde ele almak gerekmektedir.

Türk savaş edebiyatı hakkında kaleme alınan makaleleri taşıdıkları görüşler itibariyle ikiye ayırmak mümkündür. Bir kısım yazarlarımız böyle bir edebiyatın Türklerde mevcut olmadığı görüşündedir. Diğerleri ise bu görüşün tam tersine Türklerin çok zengin bir savaş edebiyatına sahip olduğu fikrindedir. İlk görüşü savunan makalelerden biri, imzasız olarak 9 Ağustos 1917 tarihinde *Yeni Mecmua*'da (nr. 5) yayımlanır. Makalede evvelâ, Avrupa'daki savaş edebiyatının zenginliğine dikkat çekilir. Oysa Türk edebiyatında bundan söz etmek mümkün değildir. Kahraman Türk askerleri Kafkas hudutlarında, Sina ve Irak çöllerinde, Çanakkale'de nihayetsiz bir iman ve heyecanla çarpışırken, onların kahramanlıklarını anlatan şiirler yazılmamıştır. Bu acıları terennüm eden bir bestekâr veya onları tasvir eden bir ressam çıkmamıştır. Bunun tek sebebi aydın zümrede aranmalıdır. Halkla aydınlar arasında asırlardır var olan ayrılık devam ettiği müddetçe aydın; halkın dilini, zevkini, ahlâkî temayüllerini bilmediği müddetçe, savaş edebiyatı vücuda gelemez.

Tarih çalışmalarıyla tanınan Ahmet Refik (Altınay) 1909 yılında Erkan-ı Harp Yayın Şubesi'nde çeşitli görevler alır ve *Askeri Mecmua*'yı yönetir. 1912 yılında Balkan Savaşı'nda Askerî Sansür Müfettişliği yapar. *Harp Mecmuası*'nda çeşitli türlerde yazılar yayınlar. 1917 yılında *Yeni Mecmua*'nın 5. sayısında "Hafta Muhasebesi" adlı yazısında savaş edebiyatı ve propaganda içerikli yazıların azlığından yakınır. Avrupa yazarlarının sadece cephe değil cephe gerisinde de düşünce ve sanat alanlarında faaliyet gösterdiklerini ifade eder. Çıkarılmaya başlanan *Harp Mecmuası*'nda devrin şairlerinin harp içerikli yazılar kaleme almalarını tavsiye eder.

Ahmet Refik, kaleme aldığı; "Harp Edebiyatı ve Eski Şairlerimiz" başlıklı yazıda Osmanlı harsının (kültürünün) "en ziyade harp üzerine müesses olduğu ifade" eder. Makalesinde kasidecilerin sultan ve vezirlerin savaşçılığını övdüğüne değinir. Söz konusu makalede savaş tarihinden örnekler alınmasını ve edebî ürünler yazılması önerilir (Ulu 2012: 68-69).

2 Mayıs 1918 tarihinde *Donanma* mecmuasında imzasız olarak yayımlanan bir başka makalede yazarların savaş edebiyatıyla yakından ilgilenmeleri istenmektedir. Şayet kalem erbabı savaş edebiyatını ihmal ederse, bunun memleket için zararı büyük olacaktır. Medenî memleketlerde bütün yazarlar savaş edebiyatı için âdeta bir ittifak akdetmişlerdir. Bunlar arasında, meydana getirilen eserlerin dili veya vezinleri üzerinde herhangi bir anlaşmazlık görülmez. Şair olsun, nasir olsun, ilhamını halktan alan bu yazarların verdikleri eserler suni olmaz. Edebiyat her şeyden önce yüksek bir tebliğ ve beyan vasıtasıdır. Onu anlamak için belli bir seviyede olmak gerekir. Oysa savaş edebiyatı umumun malıdır ve daha geniş kitlelere hitap eder.

Memleketimizdeki edebiyat son derece de suni olduğundan, bu edebiyat içinde bir savaş edebiyatı vücuda gelememiştir. Zira harbin şartlarını bizzat yaşamamış olanlar, onun edebiyatını yapamazlar. Halka, halkın fikirleriyle gitmek gerekir. Bizim savaş edebiyatımızın kaynağı da odur. Halkın tarihten ibret alması için, “Dede Korkut” hikâyelerinden önce, Osmanlı Türkünün tarihini öğrenmesi gerekir. Makale şu satırlarla biter: “Bir gün gelecek, müsabakagâh-ı medeniyette, savaş edebiyatı da teşrih edilecektir. Bu imtihanda kazanamayacağımıza, edebiyatın şimdiki hâli kadar muknî, fakat müessir bir delil olabilir mi?”

Savaş edebiyatı konusunda, birkaç makale yazan Süleyman Nazif, bunlardan birinde, Batı’daki savaş edebiyatı ile Türk savaş edebiyatının mukayesesini yapar. Yazar, Balkan Harbi üzerine yazdıklarının daha sonra bazıları tarafından tenkit edildiğini belirterek haklılığını Batı edebiyatından misallerle göstermeye çalışır (Süleyman Nazif 1919).

Fransa’da Paul Derlaud, samimi figanlarla ülkesinin kırk sekiz yıllık matemini, şanlı bir zafer bayramına çevirir. Edmond Rostand, ilham kaynağının yalnızca vatanperverlik olduğunu herkese gösterebilmiştir. Üstat Anatole France, sosyalist olmasına ve umumi savaşta yaşı sebebiyle askere gidememesine rağmen, vatandaşlarını harbe teşvik için çalışır. Jean Joures, sulh yolunda hayatını feda edecek kadar vatanına bağlıdır.

19. yy. Fransız irfanını 20. yy.a nakleden büyük şairlerden biri olan Sully Prudhomme, Paris surları önünde müdafaa vazifesi görürken, iki ayağını soğuktan dondurur. Bu felaketin bir hatırası olarak, otuz sekiz yıl el arabası içinde sürüklenip durmuştur. Prudhomme, önceleri birçok dostu gibi insanîyetçilik hissini, vatan muhabbetinden üstün tutar ve “Benim vatandaşım insandır!” der. Şartlar onu kısa zamanda bu fikirlerinden vazgeçirir. Surlar önünde kanlarını döken, canlarını veren askerleri görünce, ister istemez kendine şu soruyu sorar: “Eğer bütün insanlar benim kardeşim iseler, ya artık o feda-yı hûn edenler benim nem oluyorlar?”. Bu hadiseden sonra ayakları yere sağlam basmaya başlayan Prudhomme, sarsılmaz bir sevgiyle vatanına bağlanıp, eserlerinde onun acılarını terennüm etmiştir. Süleyman Nazif, bütün bu misalleri vererek makalesini bitirirken şunları belirtir: “Sully Prudhomme için şan olan bir şey, Süleyman Nazif için neden şeyn (utanç) olsun?”

Süleyman Nazif, yine aynı konuda *Hadisat*’a yazdığı bir başka makalesinde, Fransa’da, savaşta vefat edenler için yapılan bir töreni anlatır. Bu törende bir konuşma yapan Fransa

Cumhurbaşkanı Raymond Poincare, son dört yıl içinde yapılan savaşlarda hayatlarını kaybeden, dört yüz elli şair, muharrir ve edibi büyük bir hürmetle yâd eder. Bu hadiseden yola çıkan Süleyman Nazif, Türk edebiyatında savaşa katılmış ve onun acısını bizzat yaşamış ediplerin olmamasından yakınıdır. Savaşlarla baştanbaşa harap olan Anadolu ve İstanbul'un halini anlatmaya çabalayan, *Türk Yurdu*, *Türk Ocağı*, *Yeni Mecmua* gibi dergiler, birer levazım ambarı görünümü arz eder. Bu dönemde, sipariş üzerine edebiyat yapıldığı gibi, diğer sanatlar da meydana gelen tahribattan hisselerini alır. Bir kısım edipler, askere alınmamak için gönüllü ve ücretli şair yazılırken, onların kat kat fevkinde olan nice insanlar cephelere koşmuşlardır.

Süleyman Nazif, savaş yıllarında edebiyat adına yapılanların, istikbaldeki nesilleri çok kötü bir şekilde etkileyeceğini belirterek şöyle der: "...Biz bu harp ile yalnız bî-emsal vilâyetlerimizi ve milyonlarca vatandaşımızı kaybetmedik. Biz bu harpte gençliğimizi, edebiyatımızı, ahlâk ve maneviyatımızı da hercümerç ettik..." (Süleyman Nazif 1919). Aynı yazarın bu konudaki görüşüne yakın bir başka yazısı *Dergâh* mecmuasında yayımlanır. Burada Anadolu'daki bazı gazetelerin, İstanbullu ediplerden, savaş için yazı istemelerine işaret edilir. Yazıdaki görüşler, Türk savaş edebiyatının olmadığı noktasında yoğunlaşır. Zira savaş edebiyatıyla meşgul olanlar, ekseriya üçüncü dereceden şairlerdir. Türkler zaferleriyle övünen bir millet değildir. Anadolu harbi için, Çanakkale harbi için binlerce şiir yazılmıştır. Fakat bunların hiçbirisi, sılaya dönen askerin söylediği: "Çanakkale içinde vurdular beni" türküsü kadar tesirli olamamıştır. Hatta bunun yanında sahte kalmıştır. İstikbalde mutlaka Anadolu'nun bir türküsü olacak ve o türkü bu ateşten doğacaktır (Süleyman Nazif 1922: 174).

Nazif'le benzer görüşü savunan Halûk Y. Şehsuvaroğlu bir makalesinde Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan zaferin büyüklüğüne rağmen, onu yaşatacak kıymetli edebî eserlerin yazılmayışı üzerinde durur. O savaş günlerinin kafalarda bir kutsal efsane olduğunu ve gün geçtikçe daha iyi anlaşıldığını belirtir. Ancak yazara göre Kurtuluş Savaşı'nda duyulan millî heyecanın toplandığı belli başlı bir eser yoktur. Özellikle sırtında mermi taşıyan, çıplak ayaklarla karlı dağ başlarını tutan Anadolu kadını, aç ve solgun yüzlü genç kızların acılarını, kahramanlığın remzi olan Mehmetçiği yaşatacak büyük şair henüz ortalarda gözükmemektedir. Oysa Dünya Savaşı sonunda yazılan en güzel eserler bu büyük çatışmayı anlatanlardır. Fransa'da savaş edebiyatıyla savaş tarihi için ayrılmış bir kütüphane ve müze vardır. Bu alâkayı diğer Avrupa milletlerinde de görmek mümkündür. Sanatkârın cemiyeti etkileyen savaşlardan ürpermemesi ve onun doğurduğu acılardan eserinde bahsetmemesi düşünülemez. Savaş edebiyatı, "dava için sanat" veya "sanat için sanat" diyenlerin tereddütsüz birleşebilecekleri engin bir mevzudur (Şehsuvaroğlu 1937: 14).

Yukarıda belirtilen bu ifadelerin bir benzerini Peyami Safa'da görmek mümkündür. *Tasvir*'e yazdığı makalede bir hatıratı tanıtırken, Türk savaş edebiyatına da temas eder. Yazara göre, Türklerin savaş edebiyatları "tamtakır"dır. Bunun sebebi, yazarların cepheye gitmemelerinden ileri gelir. Yine, askerî edebiyat da zayıftır. Çünkü askerler hadiseleri yaşamış olmalarına rağmen yazmamışlardır (Safa 1941).

Görüldüğü gibi, Türk savaş edebiyatı konusunda buraya kadar belirtilen görüşler, böyle bir edebiyattan söz etmenin mümkün olmayacağı noktasında toplanır. Oysa aynı konuda yazmış ve bu görüşün tamamen zıddını savunan yazarlar da vardır. Bunlardan biri olan Fuad Köprülü bir makalesinde Türklerin, tarih boyunca eskimiş milletleri yıkıp, onlara yeniden can verdiklerini belirtir. Bunun için, böyle büyük hadiseler Türk edebiyatında önemli bir yer tutar. Ancak bunlar arasında günümüze kadar gelebileni pek azdır. Onlar da eski zafer destanlarından kalan bazı parçalarla, Türk beylerinin methine ayrılmış bazı şiirlerdir. Arap ve Fars edebiyatları tesirinde gelişen Türk edebiyatında, savaş edebiyatı mahsulü olarak gösterilebilecek metinlere de rastlamak mümkün değildir. Çünkü bu dönem edebiyatına hâkim olan ruh, tasavvuf ruhudur ve edebiyat belli bir zümrenin malıdır. Onun için, dönemin savaş edebiyatı ürünleri, daha çok padişahların, vezirlerin ve kumandanların muharebeleri etrafında toplanır. Ancak, bütün bunların yanında, Türk milletin cengâver ve kahraman ruhunu vasfedenden millî eserler de vardır. Bunlar, millî hece vezni ve sade lisanla yazılmış şiirlerdir (Köprülü 1972: 23 vd.).

Köprülü ile yakın görüşte olan Faruk Kadri Timurtaş, Türk savaş edebiyatı hakkında yazdığı makalede Türklerin savaşçı ruhunun edebiyata nasıl aksettiğine dair örnekler verir. Timurtaş'a göre, Türklerdeki kahramanlık ruhu, destan çağından beri devam eden "cihan hâkimiyeti" ülküsüne dayanır. Bu ülküyü ve savaşçılığın ilk izlerini taşıyan destanlar ve *Dede Korkut Hikâyeleri* savaş edebiyatı açısından çok önemlidir. Aynı şekilde *Divan ü Lügat-it-Türk*'te İslâmiyet'ten önce ve İslâmiyet'in kabulü sırasında verilen, epik şiir türüne rastlamak mümkündür. Yazar, bu düşüncesini Divan Edebiyatı'ndan bazı misaller vererek sürdürür. Ona göre eski Türk edebiyatında görülen bu hamasi eserler Tanzimat'tan sonra daha da gelişmiştir. Özellikle Halk Edebiyatı'nda muhtevası savaş olan pek çok şiir vardır (Timurtaş 1981: 100 vd.).

Edebiyat araştırmacısı İnci Enginün tarafından Çanakkale Savaşı'nın edebî yankıları üzerine yapılan bir araştırmada, bu savaştan önceki Türk savaş edebiyatı hakkında bilgiler verilir. Ayrıca, bu edebiyatın daha çok savaş dönemlerinde tesirli olduğu belirtilerek, sonraki dönemlerde unutulduğuna işaret edilmektedir (Enginün 1987: 111-129).

Savaş edebiyatının güçlü ve etkili olmayışı Osmanlı Devleti'ni önce Balkan ardından I. Dünya Savaşları sırasında olumsuz şekilde etkiler. İttihat ve Terakki yöneticileri, savaş dönemlerinde propaganda faaliyetleri çerçevesinde benzeri İngiltere tarafından yapılan bir uygulamayı hayata geçirmeye çalışır. I. Dünya Savaşı yıllarında bizzat savaş ortamını görmeleri ve oradaki hissiyatı yazı ve sanatlarına taşımaları için bir grup aydın ve yazarı Çanakkale Cephesi'ne götürür. Bu gezi İngiliz hükümetinin savaş yıllarında propaganda faaliyetlerini sürdürmek üzere Wellington House bünyesindeki yazarları cephelere gönderip gözlemlerini yazıya dökmelerini istedikleri uygulamanın kopyasıdır. İngiltere bununla yalnızca psikolojik harp yapmaz ona paralel faaliyet yürüten War Propaganda Bureau (Savaş Propaganda Bürosu) gibi kurumları da kullanır.

Bu merkezde 1918 yılına kadar 1162 eser kaleme alınır. Yayımlanan kitaplarda; halkı savaşın erdemine inandırmak, tarafsız ülkeleri kendi tarafına çekmek, orduya katılımı teşvik etmek, düşman güçleri savaşın sorumlusu ve cani kişiler olarak göstermek amaçlanır. Bu ofislerin yönlendirmesiyle I. Dünya Savaşı yıllarında yazılan milyonlarca cilt kitap ve binlerce broşür sayesinde İngiltere en çok propaganda yazısı üreten devlet olur (Ulu 2012: 69).

2013 ve 2014 yılları içinde Çankırı ve Sakarya Üniversiteleri tarafından Harp veya Savaş Edebiyatı konusunda iki uluslararası sempozyum düzenlenir. Sunulan bildiriler, Türk savaş edebiyatının karanlıkta kalan bazı yönlerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Çankırı Üniversitesi'nin düzenlediği sempozyumda harp edebiyatı konusunda kapsamlı bir bildiri sunan meslektaşım M. Kayahan Özgül, Türk harp edebiyatı üzerinde bir sınıflandırma önerisinde bulunur. Ona göre 19. yy.a kadar gelişen savaş edebiyatı şekil ve içerik olarak ayrı düşünülebilir. Bunun dışında metin kurucusunun kimliği esas alınarak inceleme yapılabilir. Ayrıca edebî metinler ait oldukları savaşlara göre ele alınıp incelenebilir. Özgül, bu açıklamaların ardından harp edebiyatı ile ilgili "sağlam ve kapsayıcı" bir tasnif yapmaya çalışır (Özgül 2014: 5-6).

Araştırmacının yaptığı bu sınıflandırmayı yazarın kendi bakış açısından Türk savaş edebiyatı için önerdiği ayrıntılı bir değerlendirme olarak görmek gerekir. Bu sınıflandırmanın en önemli eksiği konuyla ilgili örnek veya ürün bulma zorluğu olduğunu belirtmekte yarar vardır. Sayın Özgül de takdir edecektir ki, maalesef Batı'daki gibi köklü bir arşivleme ve arşive ulaşma sistemine sahip değiliz. Bu nedenle düşünülen tasnifin uygulanabilme ihtimali mevcut şartlarda çok zor olacaktır.

1950 yılında gerçekleşen savaşı "Türk Edebiyatında Kore Savaşı", adlı araştırma ile tanıtan Eunkyung OH, savaş edebiyatının nasıl olması gerektiği üzerinde kısa, ancak dikkat çekici değerlendirmeler yapar. OH'a göre: "Savaş Dramı'nın belgesel bir edebiyat türü olduğu düşünülürse, dramatik açıdan daha fazla heyecan yaratabilecek kurgular gerekmektedir. Bu eserlerde savaşın sosyal olaylara yansıması, insan hayatına etkileri az da olsa işlenir. Fakat bu yeterli değildir. Bir savaş edebiyatı, cephede ve cephe gerisinde meydana gelen olayların bütünüdür. Bunları işleyecek yeterli sayıda edebiyat eserinin olması, toplumun hafızasında yer alan bazı olayların unutulmasını engelleyecektir" (Oh 2014: 719-730).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren savaşla iç içe yaşayan Türklere köklü bir savaş edebiyatı vardır. Ancak bu edebiyat kaynakları ayrıntılı olarak ele alınmamış ve gün yüzüne çıkarılmamıştır. Bu çalışmanın amacı Türk savaş edebiyatını, kapsamlı bir açıdan el almak, kaynaklar, dönemler, metinler, şair ve yazarlar etrafında incelemek, milli ruh ve birliktelik açısından bu ürünlerin önemini ortaya koymaktır. Aşağıya aldığımız destek metinler konuyu daha zenginleştirecek ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- (KARAOSMANOĞLU) Yakup Kadri (1919). "Harp ve Edebiyat", *Büyük Mecmua*, nr: 15, 13 Teşrin-i sani/Kasım.
- [ADIVAR] Halide Edip (1940). *İngiliz Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan Elizabet Devrine Kadar)*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Neşriyatı.
- [ADIVAR] Halide Edip (1941). "İngiliz Edebiyatı ve Harp", *İ. Ü. Üniversite Konferansları (1940-1941)*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Neşriyatı.
- "Harp Edebiyatı", *Donanma*, nr: 164-115, 2 Mayıs.
- "Harp Edebiyatı", *Yeni Mecmua*, nr: 5, 9 Ağustos.
- AUERBACH (1941). "Edebiyat ve Harp", *İÜ Üniversite Konferansları (1940-1941)*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Neşriyatı.
- BELGE, Murat (1980). "Savaş ve Edebiyat", *Milliyet Sanat*, nr: 10, 15 Ekim, s. 2.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I*, Belâgat, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1987). *Harp Üzerine*, C. I-III, (Çev. H. Fahri Çeliker), Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- ENGİNÜN, İnci (1987). "Çanakkale Zaferinin Edebiyata Aksı", *M.Ü. Türklük Araştırmaları Dergisi*, nr: 2, İstanbul: MÜ Yayınları.
- ERTEM, Sadri (1939). "Harp ve Edebiyat", *Foto Magazin*, nr: 18, I Birinci Teşrin/Ekim.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1972). *Köprülünden Seçmeler*, (Haz: O. Fuad Köprülü), İstanbul: Millî Eğitim Yayınları.
- LARNAC, Jean (1963). "İhtilâllerin ve Savaşların Edebiyat Üzerindeki Tesirleri", *Yeni Ufuklar*, C. 12, nr: 135, Ağustos.
- OH, Eunkyung (2014). "Türk Edebiyatında Kore Savaşı", *ÇNÜ Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu*, (1-3 Kasım 2013), Ankara: Berikan Yayınevi.
- ÖZGÜL, Metin Kayahan (2014). "Harp Edebiyatına Harbi Bir Bakış", *ÇNÜ Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu*, (1-3 Kasım 2013), Ankara: Berikan Yayınevi.
- SAFA, Peyami (1941). "Bizim Harp Edebiyatımız", *Tasvir-i Efkâr*, 16 İkinci Kanun/Ocak.
- SÜLEYMAN NAZİF (1919). "Harp ve Edebiyat", *Hadisat*, nr: 72, 7 Mart.
- SÜLEYMAN NAZİF (1919). "Harp ve Edebiyat", *Hadisat*, nr: 152, 1 Haziran.
- SÜLEYMAN NAZİF (1922). "Harp Edebiyatı", *Dergâh*, nr: 23, 20 Mart.
- ŞEHİSUAROĞLU, Halûk Y. (1937). "Harp Edebiyatı", *Yücel*, C. VI, nr: 31, Eylül.
- TARLAN, Ali Nihat (1965) "Edebiyat Tarihi Hakkında", *Türk Dili ve Edebiyatı*, C. XIII, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Neşriyatı.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1981). *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul: Vilayet Yayınları.
- ULU, Cafer (2012). "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl: 10 Bahar, Sayı: 12, Çanakkale: ÇOMÜ Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları.
- WELLEK, Rene- WARREN A. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev: A. Edip Uysal), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.